

Josip Grbac

**SUDBINA CRKVENOG NAUKA O OBITELJI U
SVIJETU NAGLIH MIGRACIJSKIH I
KULTUROLOŠKIH PROMJENA**

Prof. dr. Josip Grbac, Teologija u Rijeci

UDK: 241.6-058.8 : 173.5/6 [316.37 + 321.6/.8 + 613.88/89]
(497.5)

Izvorni znanstveni rad

Kako nadvladati jaz između katoličkog morala i etosa vjernika, između onoga što vjernici uzimaju kao moralno odnosno nemoralno i onoga kako taj razlici pristupa katolički moral? Crkveni se nauk, iako pretendira biti univerzalan, teško nosi s modernim izazovima koje pred njega stavljaju moderna kultura i stil življenja današnje obitelji. Sociološka istraživanja provedena posljednjih godina u Hrvatskoj moraju poslužiti kao podloga teološkom promišljanju. Ona ukazuju na sve brojnije zahtjeve oko novog načina pravnog reguliranja nekih temeljnih tradicionalnih vrijednosti. Na taj način crkveni moralni nauk postupno gubi i onu minimalnu potporu koju je u pravu i u državi tijekom povijesti imao i kada se na vrijednosti koje brani crkveni nauk gledalo kao na društvu potrebne vrijednosti. To ima velik utjecaj na poimanje modernog kršćanina glede spolnosti i prokreacije, važnosti braka i obitelji te pobačaja. Stoga se s pravom postavlja pitanje potrebe svojevrsnog društvenog konsenzusa oko nekih temeljnih vrijednosti. U Hrvatskoj je to utoliko problematično ukoliko se oko nekih temeljnih postavki događa raskorak između usmjerenja koja proizlaze iz javnog mnijenja i političkih odluka te zakonodavstva. Nova evangelizacija i novi moral zahtijevaju da se sve vrijednosti antropološki utemelje, da se više uvažava zakon postupnosti te da u moralnim postavkama sve veću ulogu ima kulturalna dimenzija.

Ključne riječi: katolički moral, obitelj, prokreacija, spolnost, globalizacija, pravo i etika, nova evangelizacija.

* * *

Na jednom okruglom stolu u Rimu koji je nosio naslov *Koja moralna teologija za 21. stoljeće?* ključnim se postavilo sljedeće pitanje: Što može učiniti moralna teologija u 21. stoljeću kako bi se

nadvladao jaz između katoličkog morala i etosa vjernika, između onoga što vjernici uzimaju kao moralno odnosno nemoralno i onoga kako toj razlici pristupa katolički moral.¹ Možemo nastaviti pitanjem što u tom smislu može učiniti evangelizacija, bračni pastoral? Prije toga, međutim, važno je uočiti samu suštinu problema. Nedvojbeno je da stil života današnje obitelji nije usporediv s onim prije pedeset ili više godina. Isto je tako jasno da ni crkveni nauk nije ostao nepromijenjen u zadnjih pet ili šest desetljeća. Dovoljno je vidjeti crkveni nauk o obitelji u dokumentima Drugog vatikanskog sabora i usporediti ga s onim u ranijim dokumentima Crkvenog učiteljstva. Konačno, ni same etičko-moralne vrijednosti koje crkveni nauk naglašava nisu ostale iste, s obzirom da model današnje obitelji stavlja naglasak na potrebu nekih novih vrijednosti koje u prošlosti ili nisu bile tako potrebne ili ih je sam tijek događaja iznio na površinu. Prisjetimo se samo vrijednosti same ljubavi, partnerstva, dugotrajnosti veze, poimanja djece itd. Očito je, dakle, da su se promjene dogodile, a poznate su nam i okolnosti tih promjena. Moderna je obitelj manje privržena načelima crkvenog nauka nego što je to bila obitelj prije nekoliko desetljeća. U skladu s time postavlja se pitanje: radi li se samo o površnom neslaganju, gdje bi neznatne korekture s obje strane mogle poboljšati situaciju, ili je u pitanju strukturalno neslaganje oko nekih temeljnih načela i pitanja od kojih crkveni nauk neće nikada odstupiti? Je li u pitanju samo način kako neko načelo sprovesti u praksu, ili se dovodi u pitanje i samo načelo? Ovo je ključno pitanje pogotovo kada se radi o raskoraku između crkvenog nauka i razmišljanja i života moderne obitelji u nekim temeljnim pitanjima, kao što je vrijednost života, dostojanstvo rađanja, pitanje odgoja.

I. Univerzalnost crkvenog nauka

Zabrinutost za sudbinu crkvenog nauka o obitelji, ali i za sam opstanak obitelji kao institucije, starijeg je datuma. Još 1973. papa Pavao VI. osniva «Komitet za obitelj» koji 1980. postaje «Papinsko vijeće za obitelj», čiji je cilj brinuti se za širenje crkvenog nauka o

¹ Usp. PETRA', B., Tavola rotonda: Quale teologia morale per il XXI secolo?, u: *Supplemento alla Studia Moralia*, XLII (2004.), br 2, str. 216.

obitelji i za kvalitetniji obiteljski pastoral. Posebno valja naglasiti uvjerenje Crkvenog učiteljstva kako se taj nauk ne tiče samo katoličke obitelji, nego se u tom nauku iznose temeljna načela koja su prihvatljiva za svakoga. U tom smislu Sveta Stolica 1983. izdaje i «Povelju o pravima obitelji» upućenu «svim osobama, ustanovama i predstavnicima vlasti nadležnima za poslanje obitelji u suvremenom svijetu», te u Uvodu tvrdi: «Prava iznesena u Povelji utisnuta su u savjest ljudskog bića i utkana u opće vrednote svega ljudskoga roda. U njoj je kršćansko viđenje prisutno kao svjetlo božanske objave koja osvjetljuje prirodnu zbilju obitelji. U konačnici, ta prava izviru iz zakona što ga je Stvoritelj upisao u srce svakoga ljudskog bića. Društvo je pozvano da brani ta prava protiv svakoga nasilja te ih poštuje i promiče u cjelokupnosti njihova sadržaja».²

II. Samo apologetske promjene?

Jedan je od temeljnih problema u tome što crkveni nauk često iznosi idealan nauk o obitelji i jednostavno pretpostavlja ostvarenje svih onih pretpostavki bez kojih je nemoguće ovaj ideal ostvariti, kao što su pravo na pravednu plaću, na prikladne uvjete stanovanja, postojanje obiteljske politike koja će se istinski brinuti za obitelj itd. Ovdje nastaje problem iz nekoliko razloga. Ponajprije, ove pretpostavke gotovo nigdje nisu u potpunosti ostvarene. Zatim, obiteljski ideal koji nudi crkveni nauk ima u vidu određen model obitelji, tj. onaj ustaljen u zapadnoj civilizaciji koji se zasniva na uvjerenju da je obitelj prirodni organizam, temeljna ćelija društva, s jasnom autoritarnom strukturom itd. Taj model, međutim, nije jedinstven i često se mijenjao tijekom povijesti i u raznim kulturama. Konačno, crkveni nauk govori o obitelji uglavnom kao o nečemu statičnom, stavljajući u drugi plan svu dinamičnost koju ona prolazi, ako ni zbog čega drugoga onda zbog dinamičnih životnih putova koje prolaze njezini članovi. I na kraju, crkveni nauk gotovo poistovjećuje obitelj s njezinim temeljem, tj. brakom, iako je obitelj samo derivacija braka. Neke aspekte ovakvog poimanja obitelji koji su utemeljeni na na-

---

2 *Povelja o pravima obitelji*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1984., str. 5-6.

ravnom zakonu uspijeva nadići Drugi vatikanski sabor, pogotovo u smislu da obitelj vidi kao dijalog partnera a ne samo kao autoritativnu instituciju, ali i tako što joj udjeljuje ekleziološku važnost proglašavajući ju «kućnom Crkvom».³ Ostaje činjenica da ovaj koncilski napredak nije naišao na odjek u novom *Katekizmu Katoličke Crkve* u kojem ostaje naglasak na institucionalno-normativnom aspektu.⁴ Razlog tom povratku očito je zabrinutost za sudbinu crkvenog nauka u vrijeme kada je postalo jasno da obitelj, kakvu u vidu ima crkveni nauk, doživljava krizu.

Valja uvidjeti ima li ovakav apologetski način mijenjanja naglasaka u crkvenom nauku, u smislu svojevrsnog «preventivnog straha» od negativnih učinaka koje moderno doba sa sobom nosi po pitanju opstojnosti obitelji, i svoju pozitivnu varijantu, tj. mijenjaju li se naglasci i sadržaji ovisno o promjenama koje prolazi obitelj u naše vrijeme.⁵

III. Moderni izazovi crkvenom nauku

Globalizacija sa svim svojim posljedicama, drugačiji odnos čovjeka i zajednice u odnosu na vrjednote, promjene u svijetu rada koje se prelamaju na život obitelji, nužnost fleksibilizacije i migracije koja proizlazi iz ekonomskih, obrazovnih i kulturoloških razloga, sve to odražava jedno stanje stvarnosti u kojoj crkveni nauk o obitelji, pogotovo u sferi spolnosti i prokreacije, kao da ne uspijeva osmisliti i učiniti prihvatljivima vlastita temeljna načela.

Izazovi koje moderna kultura i stil življenja današnje obitelji stavljaju pred crkveni nauk jesu mnogostruki. U prvom redu, u pitanju je smisao spolnosti koju crkveni nauk veže uz brak, dok ga moderna kultura nastoji banalizirati i stvoriti distancu između spolnosti, braka i obitelji. Zatim, u pitanju je povezanost između partnerskog odnosa dvoje ljudi i braka, tj. radi se o instituciji braka kao takvoj. Javni karakter ljubavne veze, koju izražava brak, sve je više u pitanju. Kultura koja gotovo apsolutizira privatnost postavlja u pitanje

³ *Lumen gentium*, br. 11.

⁴ Usp. METTE, N., La famiglia nel magistero della Chiesa, u: *Concilium*, 4 (1995.), str. 118-121.

⁵ Usp. LEVI, R., La famiglia occidentale oggi, u: *Rivista di teologia morale* 100 (1993.), str. 519-522.

javni karakter institucije i njezina smisla. Na trećem mjestu u pitanju je trajanje braka. U globaliziranom načinu života raste potreba relativiziranja svake dugotrajnosti, a nove mogućnosti i problemi koje svakodnevno susreće bračni par uzrokom su da po prvi put u povijesti bilježimo tako visoke statističke pokazatelje broja rastavljenih. Nadalje, u pitanju je i pojam odgovornosti. Zaslugom i crkvenog nauka načelo odgovornosti postalo je sastavni dio obiteljske problematike. Radi se o odgovornosti prilikom izbora životnog partnera, ali i o prokreativnoj odgovornosti. Međutim, dogodilo se da to načelo, uzdignuto gotovo do apsolutnosti, zadaje udarac samome sebi jer u kulturi individualnosti postaje često sinonimom za egoizam ili relativizam. Odgovornost, kakvu poznaje crkveni nauk, nužno ima u vidu i zajednicu, ali poznaje i etičke dužnosti koje nikada ne smiju doći u pitanje. U kulturi relativizma odgovornost se olako svede na komotnost. Ništa manji izazov crkvenom nauku proizlazi i od promijenjenih uloga partnera unutar obitelji koje su uzrokovane novim odnosima u svijetu proizvodnje i rada.⁶ Dokument-studija jedne specijalizirane radne skupine Njemačke biskupske konferencije koji nosi naslov "Mnoga naličja globalizacije" navodi pojačanu migraciju u procesu globalizacije kao jedan od osnovnih razloga koji utječe na promjene unutar obitelji i na drugačije shvaćanje rada. Ova migracija pogotovo pogađa žene i djecu, što ima drastične posljedice na njihove obitelji. Pogotovo jaka migracija žena s istoka na zapad, iz raznoraznih razloga, svjedoči da je globalizacija stvorila jedno feminizirano siromaštvo koje vodi prema feminiziranoj migraciji. To ima dalekosežne posljedice. Te žene uglavnom rade teške i slabo plaćene poslove, često povezane uz kriminal, što negativno utječe na obiteljski život uopće.⁷

No, velik izazov proizlazi i iz samosvijesti moderne žene koja zahtijeva da joj jednakost među spolovima ne bude samo juridički zajamčena, nego i osigurana u svakodnevnoj praksi. Crkveni nauk, kada govori o odnosima unutar obitelji, mora premisliti vjekovni odnos subordinacije i razmišljati u parametrima reciprociteta među

6 Usp. GRBAC, J., Uloga obitelji u novom shvaćanju rada", u: S. Baloban (ur.), *Hrvatska obitelj na prekretnici*, Zagreb, 2001., str. 35-52.

7 Usp. Die vielen Gesichter der Globalisierung – Perspektiven einer menschengerechten Weltordnung, Bonn, 1999., str. 23-24.

bračnim partnerima. Konačno, u pitanju je i važnost koju crkveni nauk dodjeljuje obitelji unutar društva. Obitelj je sve više suočena s pokušajima njezine marginalizacije, ponajviše stoga što biva sve više privatizirana, između ostaloga, hedonističkim interpretacijama obitelji od strane masmedija.⁸

IV. Važnost sociologije

Sudbinu crkvenog nauka o obitelji najbolje je moguće razjasniti sagledavajući podatke o tome koliko hrvatski građani danas drže do tog nauka i, još više, koliko je onih građana koji se u svom obiteljskom životu nastoje ponašati sukladno odredbama tog nauka. Srećom, u zadnjih desetak godina provedeno je u nas nekoliko istraživanja iz kojih možemo iščitati ove podatke. Mislim prvenstveno na istraživanje Vjera i moral u Hrvatskoj,⁹ zatim na Europsko istraživanje vrjednota – EVS 1999.¹⁰ Važno je naglasiti da je sudbina tog nauka u rukama mladih generacija. Stoga bih podsjetio i na podatke europskih istraživanja koja su se bavila razmišljanjima i stavovima mladih, a mogu odgovoriti na pitanje koliko su današnji mladi u svom ponašanju i poimanju vlastite spolnosti u raskoraku s crkvenim naukom.¹¹

Očito je naime da o sudbini crkvenog nauka ne možemo govo-

8 Usp. CAMPANINI, G., Il cambiamento della famiglia e le sfide della cultura contemporanea, u: Concilium, 4 (1995.), str. 64-71.

9 Usp. RAZNI AUTORI, Socioreligijsko istraživanje Vjera i moral u Hrvatskoj. Djelomično izvješće, u: Bogoslovska smotra, 68 (1998.) 4, str. 461-700.

10 Usp. RAZNI AUTORI, Europsko istraživanje vrednota – EVS 1999. Podaci za Republiku Hrvatsku. Djelomično izvješće, u: Bogoslovska smotra, 70 (2000.) 2, str. 173-503. Posebno su važne usporedbe ovih podataka s onima u nekim europskim zemljama: usp. BALOBAN, J. (prir.), U potrazi za identitetom. Komparativna studija vrednota: Hrvatska i Europa, Zagreb, 2005. U svezi s interpretacijom socioloških podataka s obzirom na našu temu usp. MATULIĆ, T., Aktualni problemi braka i obitelji: Etičko socijalni vid, u: BALOBAN, S. (ur.), Hrvatska obitelj na prekretnici, Zagreb, 2001., str. 169-219.

11 Usp. GRBAC, J., Raskorak između crkvenog seksualnog morala i ponašanja mladeži, u: Bogoslovska smotra, 68 (1998.) 1-2, str. 65-82. Zbog uporabe tzv. kvalitativne metode, tj. ispitivanja putem razgovora, istraživanje koje je 1992. među mladima na temu "Crkva i religija" proveo socijalni znanstvenik iz Heildeberga Heiner Barz izaziva posebnu pozornost. Zbog naglaska na pitanju odnosa mladih prema moralnom nauku Crkve važno je i istraživanje koje je, također 1992. godine, izvršio sociolog iz Züricha Gerhard Schmidtchen. Konačno, valja uzeti u obzir i istraživanje koje je organizirao njemački Shell, pod vodstvom Jürgena Zinneckera, čiji su rezultati objavljeni 1992. godine. Rezultate ovih istraživanja koristimo i u ovome radu.

riti ne uzimajući u obzir trendove koji su u nekim europskim zemljama već nastupili, a kojima se mi ubrzano približavamo.

Istraživanja u Hrvatskoj uzela su u obzir populaciju u svim dijelovima države. Nigdje nisu na vidjelo izišle značajne razlike ovisno o regiji ili županiji. Velike su razlike uočene u odnosu na druge čimbenike, kao što su spol, dob, stupanj obrazovanja, je li mjesto prebivanja selo ili grad, politička pripadnost i tome slično. Stoga opravdano pretpostavljamo da općeniti rezultati ovih istraživanja vrijede i za riječko područje. Štoviše, imajući u vidu dosadašnja politička izjašnjavanja te činjenicu da velik broj ljudi na ovim prostorima živi u urbanoj sredini, gotovo je sigurno da podatci s ovog područja ne mogu biti «optimističniji» u odnosu na crkveni nauk o obitelji od prosjeka koji se pokazao na nacionalnoj razini.

V. Pravo i crkveni nauk

Prava novost koja izvire iz fenomenološkog praćenja obitelji nije u pojavi novih socioloških oblika obitelji (homoseksualne veze, slobodne veze), nego u njihovim zahtjevima za društvenim priznanjem vlastitog statusa, dakle i pravnim legitimiranjem. Zahtjevi za legitimiranjem svakakvih veza uglavnom se oslanjaju na dva obilježja modernog društva. S jedne strane, računaju s tzv. kulturom subjektivnosti koja nastoji priznati i legitimirati svaki individualni izbor, ukoliko se on drastično ne protivi općem dobru ili ljudskim pravima drugih ljudi; s druge strane, ovi zahtjevi imaju potporu u jednom novom poimanju prava i države po kome ni pravo ni država *a priori* ne optiraju ni za kakvu skalu vrijednosti nego se ograničavaju na ozakonjenje *statusa quo*.¹² Slično možemo ustvrditi i u odnosu na življenje nekih vrijednosti u obitelji za koje crkveni nauk drži da su apsolutne i nisu podložne promjenama, kao što je npr. vrijednota života, a s time povezana i problematika pobačaja, ophodnje s embrijima u postupku umjetne oplodnje itd. Sociološki podatci uglavnom ne ukazuju na pojavu novih vrijednosti koje bi u potpunosti zamije-

¹² Usp. CAMPANINI, G., Nuova fenomenologia, u: Rivista di teologia morale 113 (1997.), str. 7-11.

nile one koje zastupa i crkveni nauk. Novost je u ovim podacima u tome što oni ukazuju na sve veće zahtjeve oko novog načina pravnog reguliranja ovih vrijednosti. Ne postavlja se pitanje problematičnosti pobačaja, ali se traži da pravo da prioritet subjektivnoj prosudbi o tome do koje granice i u kojim slučajevima štititi život.

Istina je da po svojoj strukturi i poslanju pravo ne želi zastupati neke vrijednosti nego teži uspostavi socijalnog mira. To je uvijek bio cilj i prava i države. No, u sadašnjem povijesnom trenutku čini se da se ovo opravdano ograničavanje kompetentnosti prava i države ekstremizira, tj. poistovjećuje ga se s relativizmom. Na taj način crkveni moralni nauk u pogledu obitelji gubi definitivno i onu minimalnu potporu koju je u pravu i državi tijekom povijesti imao i kada se na vrijednosti koje brani crkveni nauk gledalo kao na društvu potrebne vrijednosti. Kod nas u Hrvatskoj jasan primjer takvog novog poimanja i prava i države dogodio se kod donošenja Zakona o obitelji u kojemu se odustalo od davanja bilo kakve definicije obitelji. Bilo je i ozbiljnih pokušaja pridavanja statusa obitelji i homoseksualnim zajednicama, što se, barem za sada, nije ostvarilo.

VI. Ljudska spolnost i prokreacija

Kakva sudbina očekuje crkveni nauk o obitelji u pitanjima spolnosti i prokreacije? Interpretatori rezultata istraživanja u Hrvatskoj zaključuju: *«Rezultati pokazuju, s jedne strane, da općenito uzevši većina hrvatskih građana još uvijek posjeduje tradicionalni stav prema spolnosti i braku i u odnosu na seksualno ponašanje prije braka. Taj se stav velikim dijelom poklapa s tradicionalnim naučavanjem Katoličke Crkve. S druge strane, mlađi naraštaji kao i obrazovaniji sloj ljudi skloniji je više opravdati različite oblike seksualnog ponašanja koji odudaraju od spomenutog stava. Kršćani, koji više prakticiraju svoju vjeru, skloniji su tradicionalnijem stavu, iako se tendencija permisivnosti primjećuje također kod mlađeg naraštaja kršćana»*.¹³

13 BALOBAN, S.; ČRPIĆ, G., Spolnost – odnos prema seksualnom ponašanju, u: RAZNI AUTORI, Europsko istraživanje vrednota – EVS 1999. Podaci za Republiku Hrvatsku. Djelomično izvješće, u: Bogoslovska smotra, 70 (2000.) 2, str. 395.

Važno je naglasiti da permisivnost ne znači da većina ljudi odstupa u svom ponašanju od uhodanih normi. Ona znači samo to da je za većinu normalno ponašati se sukladno vlastitoj interpretaciji norme. Možda bi zato bilo ispravnije više govoriti o subjektivizmu kao obilježju današnjeg čovjeka u njegovu odnosu prema crkvenom nauku, a ne o permisivizmu. Nitko, naime, sebe ne definira permisivistom. Današnji čovjek uglavnom smatra da u svemu može slijediti savjest. To su pokazala i istraživanja u Europi 90-ih godina prošlog stoljeća.

Na pitanje odobravaju li pravo ženi da ima dijete i ako ne želi trajnu vezu s muškarcem, čak 65,9% građana Hrvatske odgovara potvrdno, ali je zanimljivo i da se 57% onih koji izjavljuju da barem jednom tjedno idu na misu također pozitivno izjašnjavaju o takvom pravu žene.¹⁴ S obzirom da takav stav hrvatskih građana odražava i njihov stav u odnosu na spolnost izvan ili prije braka, očito je da je po tom pitanju velik dio hrvatskih građana u raskoraku s onim što uči Crkva. Na prvi pogled, ovaj je podatak u suprotnosti s visokim postotkom građana (81,9%) koji smatraju da dijete u svom odgoju ima potrebu za obama roditeljima. No, kada govorimo o raskoraku između crkvenog seksualnog morala i ponašanja ljudi važno je naglasiti još jedan dodatni element koji pojašnjava pojmove permisivnosti ili liberalnosti u primjeni normi, i kako su ovi pojmovi proizašli iz socioloških analiza. Permisivnost ne znači prvenstveno čak ni da velik broj ljudi (ispitanika) ne drži ništa do moralnih normi ili da ih individualno interpretira. Ona znači prije svega da su ti ljudi spremni takvo jedno permisivno ponašanje kod drugih tolerirati. Na pitanje postavljeno 1981. na europskoj razini poštuju li oni osobno deset Božjih zapovijedi i vjeruju li da ih drugi poštuju, većina je odgovorila da te zapovijedi poštuje, ali je isto tako bio velik broj onih koji su ustvrdili kako ne vjeruju da drugi tako čine. To znači da je većina Europljana smatrala kako je održavanje tih zapovijedi zapravo postalo nešto atipično. Ne smijemo zaboraviti da su mladi, koji su odgovarali na pitanja 1981. godine, roditelji današnje mladeži. To isto pokazuje i istraživanje u Hrvatskoj koje pokazuje da više od tri

---

14 Usp. *isto*, str. 401.

četvrtine građana misli kako «usputni seks» prakticiraju uglavnom neki drugi.¹⁵

Za našu je temu izuzetno važan podatak da u svim istraživanjima, kada su u pitanju bračni moral i spolnost uopće, određena permisivnost raste kod mlađe populacije, dok starija populacija teže odobrava permisivnost ili liberalna ponašanja na spolnom planu. To znači da, sukladno statističkim pokazateljima, dakle, skorija budućnost može biti u znaku sve većeg raskoraka između etosa građana i crkvenog nauka u tim pitanjima. I mladi su Europljani uglavnom osuđivali prijestupe i devijacije koji predstavljaju opasnost za život zajednice i stabilnost sustava, dok su benevolentno gledali na prijestupe i devijacije koje, iako odstupaju od normi, ostaju u sferi privatnog života pojedinca.¹⁶

Drugi je važan podatak onaj koji ukazuje da je stupanj permisivnosti ipak ovisan o prakticiranju religioznosti kao takve, što znači da poštivanje napatuka crkvenog nauka ovisi o tome koliki će broj građana u budućnosti biti i praktični kršćani. Sličan je bio i zaključak europskih istraživanja 90-ih godina koja kažu kako je mlada generacija problemima opterećena, ali nije demoralizirana. Kritika starih modela popraćena je još uvijek traženjem novih moralnih struktura. Mlada generacija, dakle, nije areligiozna. Međutim, njihov zahtjev za poštivanjem suverenosti i autonomije nema alternative. Crkva, ako želi pomoći mladima, mora ih u tom traženju identiteta podržati. Čak i po cijenu da mora promijeniti neke definicije o tome što znači crkvenost mladih ili danas uopće. I ova istraživanja pokazala su kako oni mladi koji još uvijek žive u određenom vjerskom okruženju i, barem donekle, drže do crkvenog nauka, poprimaju uvelike drugačiji profil od onih koji s Crkvom ili vjerom nemaju nikakve veze. To vrijedi ne samo za ponašanje na seksualnom planu nego i na planu socijalnog angažmana, altruizma. Ovo pogotovo vrijedi za pitanja o stavovima glede pobačaja, homoseksualnosti itd.¹⁷

15 Usp. isto, str. 408.

16 Usp. CONCI, A., I valori degli europei fra evoluzione e nostalgia, u: Rivista di teologia morale 97 (1993.), str. 63-65.

17 Usp. FOITZIK, A., Autonomie gegen Institution. Neuere Jugendstudien zum Thema Religiosität und Kirche, u: Herderkorrespondenz 8 (1993.), str. 411-415.

Konačno, podatak koji kazuje da se općenito veća doza permisivnosti opaža kod visokoobrazovanih ljudi ukazuje na to da će ova permisivnost rasti. Naime, globalizacija upravo nameće potrebu visokog obrazovanja kao *conditio sine qua non* opstanka.

Dokument radne skupine Njemačke biskupske konferencije smatra da stvaranje ljudskog kapitala i razina izobrazbe radne snage postaju temeljni čimbenici razvoja. To znači da se smanjuje značenje nekvalificiranog rada, a raste vrijednost visokokvalificiranog i stručnog rada. To ima različite posljedice ovisno o tome je li neka zemlja visokorazvijena ili je tek u razvoju ili tranziciji. U industrijaliziranim se zemljama problem uglavnom stvara na planu sve većih razlika u prihodima i plaćama, a u zemljama tradicije problem se, zbog teškog procesa prilagodbe globalizacijskim zakonitostima, odražava nezaposlenošću. Mogućnost da se tom trendu rasta nezaposlenosti stane na kraj i da zemlje u tranziciji od globalizacije imaju neke koristi raste onoliko koliko u dotičnoj zemlji raste izobrazba i ulaganje u stručnu kvalifikaciju ljudi. Ljudi niske stručne naobrazbe i u tim zemljama postaju gubitnici u globalizaciji. Drugim riječima, nezaposlenost će u tim zemljama ostati dugotrajan problem, a ljudi bez visoke stručne spreme ostat će i sutrašnji siromasi.¹⁸

Statistički rečeno, bit će sve više visokoobrazovanih ljudi i u našem društvu, a oni su među kategorijama ljudi koji najviše dovode u pitanje sadašnje postavke crkvenog nauka o obitelji.

VII. Važnost braka i obitelji

I kada postavimo pitanje važnosti braka i obitelji u hrvatskom društvu, interpretatori istraživanja zaključuju da se kod mladih naslućuje postupno udaljavanje od tradicionalnih kršćanskih pristupa ovim stvarnostima.¹⁹

Prvi važan podatak glasi da je za 98,8% građana Hrvatske obitelj važna za njihov sveukupan život.²⁰ Takav stav, uostalom, uočljiv

18 Usp. Die vielen Gesichter der Globalisierung, nav. dj., str. 28-30.

19 Usp. ARAČIĆ, P.; NIKODEM, K., Važnost braka i obitelji u hrvatskom društvu, u: RAZNI AUTORI, Europsko istraživanje vrednota – EVS 1999. Podaci za Republiku Hrvatsku. Djelomično izvješće, u: Bogoslovska smotra, 70 (2000.) 2, str. 291-311.

20 Usp. isto, str. 295.

je i u gotovo svim europskim zemljama, i postotak se neznatno mijenja u odnosu na istraživanja provedena 90-ih godina. Osim toga, relativno je visok postotak (68,1%) onih koji smatraju da Crkva u nas ima primjerene odgovore na pitanja iz obiteljskog života, ali je manje onih (56,5%) koji smatraju da ona to zaista i čini. Što je još važnije, čak 50,2% mladih ljudi ispod 28 godina smatra da Crkva može ponuditi adekvatne odgovore na pitanja iz obiteljskog života. Visok je postotak i onih (89,6%) koji smatraju da brak nije zastarjela institucija. Ono što ohrabruje jest činjenica da ovo uvjerenje ne varira mnogo ovisno o dobi ili naobrazbi građana.²¹ I u europskim istraživanjima 90-ih godina na pitanje o potrebi Crkve u današnjem društvu, čak je 59% mladih, uglavnom crkveno indiferentnih, mislilo da je ona potrebna. To je reklo i 85% mladih koji katkada idu u crkvu. Samo 30% katoličke mladeži, međutim, potvrdilo je da drže do Crkve i do njezina nauka.

Nameće se zaključak da je, barem što se Hrvatske tiče, temelj crkvenog nauka o obitelji, tj. opstojnost i vrjednovanje braka, izvan opasnosti. No, praktični načini življenja bračnog zajedništva nude manje optimističnu sliku. U tom smislu logičan je zaključak interpretatora ovih podataka: *«S jedne strane izneseni podaci ohrabruju, jer se osjeća živim taj iskonski trag Božje zamisli o braku i obitelji. S druge strane, valja uočiti da se u kategoriji od 28 godina na niže nalaze sve više zabrinjavajući stavovi... Očita je činjenica da se u prosjeku svaki peti visokoobrazovani razilazi s crkvenim stajalištima. Uopće ovoj kategoriji... crkveno djelovanje ne uspijeva sustavno asistirati u njihovu rastu i problemima s kojima se susreću. Crkveno djelovanje treba jasno uočiti da ima prosječno 20,0-25,0% onih koji imaju teškoća s prihvaćanjem crkvenih gledišta o braku i obitelji.»*²²

VIII. Problem pobačaja

Svakako su značajni podatci istraživanja iz 1999. godine među populacijom studenata jer je to ona populacija o kojoj danas najviše

21 Usp. isto, str. 296-298.

22 Isto, str. 310-311.

ovisi sudbina crkvenog nauka u sferi obitelji i bračnog života.²³ U usporedbi s općom populacijom studenti su se pokazali kao općenito permissivniji i liberalniji u gotovo svim sferama moralnog ponašanja. Tako čak 33% studenata misli kako Crkva ne daje zadovoljavajuće odgovore na pitanja iz obiteljskog morala, u odnosu na 16% kod opće populacije. Čak 50% studenata smatra kako se razvod braka može dopustiti, a liberalniji su i u pogledu zakonskog reguliranja pobačaja i prosudbe može li on biti moralno opravdan čin. Istovremeno, čak 84,7% tih studenata izjašnjava se katolicima. Inače je pobačaj tema koja se na temelju podataka pokazala izuzetno kontradiktornom.²⁴ Naime 64,4% ispitanika uglavnom se slaže s tvrdnjom da bi pobačaj trebao postati pitanje izbora žene, dok istovremeno 80,6% građana, što je praktično postotak deklariranih katolika u Hrvatskoj, smatra da se pobačajem prekida ljudski život. Postavlja se pitanje smatraju li građani crkveni nauk samo «neprikladnim» za rješavanje problema pobačaja ili je kod većine građana vrjednota života kao takva izgubila na cijeni? Ako je ovo drugo u pitanju, onda bračni i obiteljski pastoral mora težište još više staviti na pitanja iz sfere antropološkog utemeljenja i kršćanskog pristupa bioetičkoj problematici. Do sada je naime bio slučaj da se u tom pastoralu velik naglasak stavljao na praktične izričaje vjere i religioznosti, na svjedočenje vjere praktičnim obavljanjem vjerskih dužnosti jedne kršćanske obitelji, na pravni i medicinski aspekt, a kršćansko i bioetičko poimanje života predstavljalo je samo jednu od tema ovog pastorala. Naravno da religioznost itekako utječe na poimanja o bračnom moralu, pa je važno naglasiti i ovu dimenziju. No, upravo na pitanju o vrjednoti života čini se da religioznost hrvatskog građana ne igra preveliku ulogu. Ovo je svakako podatak koji tjera na razmišljanje.

IX. Crkveni nauk i društveni konsenzus

Uzimajući u obzir cjelinu ovih podataka, interpretatori smatraju da bi načelno, na temelju podataka, neki društveni konsenzus

23 Usp. ČRPIĆ, G.; VALKOVIĆ, M., Moral u Hrvatskoj u sociologijskoj perspektivi, u: Bogoslovska smotra, 70 (2000.) I, str. 1-63.

24 Usp. MATULIĆ, T., Aktualni problemi braka i obitelji, nav. dj., str. 179.

oko temeljnih općeobvezujućih normi u Hrvatskoj bio moguće, no liberalistička se ideologija tomu protivi, zamišljajući pojedinca, a ne ljudsku narav, kao jedino izvorište normi, s čime se studentska populacija uvelike slaže. Takva su se stajališta iskristalizirala i kod istraživanja koja su na mladoj populaciji provedena u Europi 90-ih godina.²⁵ Stav građana o tome što je život i kako ga valja štititi ne može biti samo briga Crkve. Stoga je razumno pitanje što društvo i država čine po pitanju pripreme za brak, može li joj biti svejedno kakav stav mladi ljudi imaju u odnosu na vrjednotu života.²⁶ U tom segmentu sudbina crkvenog nauka nerazdvojno je povezana sa sudbinom društva kao takvog. Slična je situacija bila kod pitanja izjednačavanja homoseksualnih veza s klasičnom obitelji. Čini se da će postupno postati sve jasnije kako, ako želimo nekakvu budućnost ovom društvu, ciljevi crkvenog nauka sve više postaju i opće-društveni ciljevi pred kojima nikakva politika ne može zatvarati oči. Usprkos tendenciji razdvajanja prava i etike, čini se da će pravo sve više morati uvažavati etičke i bioetičke činjenice i postavke. Stječe se, dakle, dojam da sudbina crkvenog nauka u budućnosti neće ovisiti samo o kvaliteti predbračnih tečajeva nego o spremnosti političkih čimbenika da se s ovakvim stavovima građana jednostavno ne mire, jer oni kompromitiraju opstanak društva.

X. U raskoraku s politikom

Uzimajući u obzir sve podatke i uspoređujući ih s onima iz drugih europskih zemalja Hrvatska ipak spada u zemlje u kojima velik broj građana još uvijek drži do crkvenog nauka, bez obzira značilo to samo teorijsko prihvaćanje ili praktično življenje. U istinski demokratskom sustavu to bi značilo da se na zakonodavnoj razini nastoji slijediti usmjerenja koja proizlaze iz javnog mnijenja. U posljednje vrijeme u Hrvatskoj to nije slučaj. Za sudbinu crkvenog nauka uopće nije svejedno kako se ponaša hrvatska politika u odnosu

²⁵ Modernizacija, sekularizacija, individualizam, težnja za neovisnošću i samoostvarenjem: to su, prema anketi, glavni razlozi poljuljanog povjerenja Europljana u crkveni nauk. Dokaz je tome da je i u Europi i u SAD-u vrjednota slobode imala primat nad vrjednotom jednakosti. Usp. GRBAC, J., Raskorak, nav. dj., str. 72.

²⁶ Usp. MATULIĆ, T., Aktualni problemi braka i obitelji, nav. dj., str. 183-184.

na neke teme iz bračnog i obiteljskog morala. Izuzev pitanja pobačaja i s njim povezane vrjednote života, čini se da ona ne odgovara temeljnim usmjerenjima hrvatskih građana. Uspoređujući moralne standarde kod većine građana u Hrvatskoj s onima kod stanovnika nekih drugih europskih zemalja da se zaključiti sljedeće: «*Hrvatska je prema svim pokazateljima u skupini katoličkih, tradicionalnijih zemalja s obzirom na individualni moral. Hrvatsko zakonodavstvo u rješenjima ne prati vrijednosni sustav većine građana i tu dolazimo do fenomena novoga prosvjetiteljstva kod pojedinaca i određenih dijelova društva koji na sebe preuzimaju obvezu i gotovo mesijansku ulogu da zakonima normiraju društvo, no ti zakoni ne slijede moralne vrijednosti većine i ne normiraju njih, nego postavljaju nove moralne standarde implicitno dovodeći u pitanje moralne standarde većine građana.*»²⁷ Ako to vrijedi za one vrijednosti koje još uvijek donekle visoko kotiraju u svijestima građana, kako je moguće očekivati drugačiju praksu u političkom odlučivanju kada se radi o onim vrijednostima, kao što je vrjednota života, koje ne kotiraju visoko u svijesti većine? Ako dovoljno ne štiti obitelj koja visoko kotira u svijesti građana, kako će se odnositi na vrjednotu života koja je poprilično relativna sukladno pokazateljima? Dokaz je činjenici da hrvatsko zakonodavstvo nastoji uglavnom ozakoniti *status quo* u pogledu na one vrijednosti koje ne kotiraju visoko kod građana, a zapostaviti one koje imaju relevantne statističke pokazatelje, i pokušaj stvaranja zakona o potpomognutoj umjetnoj oplodnji, legalizaciji homoseksualnih veza itd. Istovremeno to isto zakonodavstvo puno je sporije u definiranju prava obitelji, poticanju obitelji s brojnom djecom, zaštiti nekih vrijednosti kao što su vjernost itd. A sve ove vrijednosti na prvim su mjestima u svim statističkim pokazateljima.

XI. Nova evangelizacija i novi moral

S obzirom da smo suočeni s činjenicom kako nam u naglašavanju obvezujućeg karaktera nekih vrijednosti povezanih s bračnim

²⁷ BALOBAN, S., ČRPIĆ, G., Moral u tranzicijskoj Hrvatskoj, u: BALOBAN, J. (prir.), U potrazi za identitetom, nav. dj., str. 252.

i obiteljskim moralom, od strane zakonodavstva, prava i politike u ovom trenutku u Hrvatskoj ne dolazi značajna pomoć, Crkva mora razmišljati o onome što ona mora učiniti kako bi crkveni nauk još uvijek ostao na cijeni barem kod većeg broja obitelji i pojedinaca. Sasvim je jasno da nije dovoljna samo prilagodba evangelizacije u smislu reforme predbračnih tečajeva, nego se radi i o obnovi samog moralnog nauka.

Na koji način nova evangelizacija, sposobna uočiti promjene koje se reflektiraju na modernu obitelj, može imati svoj «produžetak» u jednom «novom» moralnom nauku? Čini se da je to moguće samo ako ona usvoji neke temeljne dimenzije tradicionalne kršćanske etike koje su pomalo pale u drugi plan. Radi se prvenstveno o religioznoj dimenziji i to na način da kršćani ne pokušavaju pozivati se isključivo na vlastitu vjeru u osmišljavanju moralnih vrijednosti i normi. Na taj bi se način isključili iz ostatka svijeta, a njihov bi moralni nauk ostao konfesionalno ograničen. Sukladno naputcima Crkvenog učiteljstva koji svoj nauk smatra univerzalnim, kršćani moraju vlastite religijske osnove antropološki utemeljiti.

Drugim riječima, uloga vjere kao temelja crkvenog nauka o obitelji, mora biti locirana unutar konteksta antropologije, tj. kršćanske znanosti o čovjeku, a ne na razini normativnih sadržaja. Ovi sadržaji dolaze tek na kraju, a prihvatljivi su samo ukoliko se poklapaju s antropološkim argumentiranjem. Samo na takav način crkveni nauk o obitelji može biti prihvatljiv današnjem čovjeku. Religiozno utemeljenje morala nije u današnje vrijeme samo po sebi razumljivo. Ono mora biti i racionalno, tj. antropološki utemeljeno. Nemoguće je npr. problematičnost umjetne oplodnje efikasno prenijeti mladim parovima pozivajući se samo na argumente vjere. Valja objasniti zašto ona nije u skladu s naravnim smislom čovjekove reprodukcije. Nije dovoljno u argumentaciji protiv pobačaja navoditi vjekovni nauk Crkve. Pobačaj mora biti osvijetljen kao nešto što se protivi naravnom čovjekovu nagnuću za životom.

Osim religiozne, valja naglasiti i premisliti i subjektivnu dimenziju. Crkveni nauk ne može ostati na razmatranju moralnih čina nego se mora posvetiti etičkom subjektu i njegovu sazrijevanju tijekom vlastite povijesti. Dijaloška subjektivnost umjesto individu-

alističke subjektivnosti, dijaloško sudjelovanje u etičkom usuglašavanju umjesto etičkog individualizma. Smatram da još uvijek nije dovoljno u prenošenju crkvenog nauka naglašen tzv. zakon postupnosti. Naime, kao da polazimo od pretpostavke da mladi par, nakon sklapanja braka, automatski postaje sposoban shvatiti nauk Crkve i sukladno se ponašati. Ovo nije samo pitanje bračnog pastorala, nego se tiče i moralnog nauka kao takvog. Vrijednovanje moralnog ponašanja ne može biti jednako bez obzira na dob čovjeka, bračni staž, prilike u obitelji itd. Možda je upravo takvo nediferencirano vrijednovanje uzrokom «nepopularnosti» crkvenog nauka. Čini se da mnogo toga što moderan čovjek čini, a ne odgovara moralnim normama crkvenog nauka, spada u sferu predmoralnoga, a ne moralnoga čina. Naime, prečesto nedostaje nakana, spoznaja, a i okolnosti su takve da onemogućavaju istinsko moralno djelovanje. Nije ispravno u svakoj situaciji tražiti potpuno ispunjenje norme ili polaziti od pretpostavke da razum uvijek shvaća što treba činiti u konkretnoj situaciji. Valjalo bi prvenstveno vidjeti je li ono što mladi čovjek čini u skladu s ispravnim nagnućem, tj. u skladu s njegovom autentičnom željom da čini dobro.

Nadalje, nezaobilazno je i uvažavanje kulturalne dimenzije. Kulturološke promjene tako su ubrzane da je nezamisliv nekakav normativni sadržaj koji svoju istinu nije sposoban podvrgnuti i kulturološkoj prosudbi. Drugim riječima, sama istina mora voditi računa o evolutivnim mijenama moralnih izričaja. Tipičan je primjer problem rastavljenih i ponovno oženjenih vjernika. Nakon što nisu usvojeni razni prijedlozi kako bi im se omogućio pristup sakramentima, to još uvijek ne znači da ne postoje mogućnosti njihova aktivnijeg uključivanja u život Crkve. Svima nam je poznato kako smo u tom smislu još daleko od zadovoljavajućeg stanja. I to je razlog neprihvatanja mnogih odredbi crkvenog moralnog nauka.

Konačno, svaki će moralni nauk morati uvažiti dimenziju polarnosti, u kojoj će žena djelovati kao subjekt etičnosti. Upravo je ova dimenzija sposobna korigirati svaki individualistički moralni nauk.²⁸

28 Usp. AUTIERO, A., In che senso nuova morale?, u: Rivista di teologia morale 96 (1992.), str. 443-448.

Je li moguća neka promjena crkvenog nauka u odnosu na neke teme bračnog morala?

Svakako će homologna umjetna oplodnja predstavljati izazov za razmišljanje ukoliko otpadne bioetički razlog, tj. kada ona više ne bude povezana uz nužnost stvaranja i odbacivanja viška embrija. Trebat će razmisliti o teološkom razlogu koji zabranjuje rastavljanje unitivnog i prokreativnog elementa, s obzirom da se to razdvajanje događa i kod prirodne oplodnje.

Morat ćemo razmišljati i o jasnijoj moralnoj kvalifikaciji neabortivne kontracepcije koju sada svrstavamo zajedno s onom abortivnom. Ne bi li bilo moguće razmišljati o razlikovanju na planu zabrane kontracepcije: nije isto koja sredstva netko upotrebljava i upotrebljava li netko kontracepcijska sredstva isključivo jer je neprijateljski raspoložen prema životu uopće, ili to netko čini u ime odgovornog roditeljstva, tj. opravdano odgađa začete, iako na nedopušten način. On na taj način griješi, ali ne odbacuje potpuno ni bračnog druga ni dijete. Naime, genitalnost, seksualnost i intencionalnost trebale bi ući u procjenu čina.

Čini se ipak da neki vidljivi pomaci u crkvenom nauku ne bi bitno pridonijeli promjeni stava modernog čovjeka prema tom nauku. Raskorak koji sociologija bilježi ne tiče se nijansi nego suštinski pogađa srž stvari. U pitanju je samo utemeljenje nauka koje nije samo racionalno. Stoga je raskorak između ponašanja i crkvenog moralnog nauka sastavni dio krize religioznosti kao takve. Nije rečeno da bi razvodnjavanje tog nauka, u smislu da ga se više prilagodi kako bi subjektivna prosudba pojedinca bila vrhovni normativ njegove primjene, djelovala ozdravljujuće u sadašnjoj situaciji. Naime, još nije empirijski dokazano da sasvim individualna interpretacija i primjena kršćanskih načela automatski djeluje i više motivirajuće za konkretno dobro moralno djelovanje. No, i sama svijest o stanju u kojemu se nalazimo svjedoči o tome da se ne mirimo s konstatacijom kako je crkveni moralni nauk smo relikvija prošlosti. I to je prvi korak u nadvladavanju jaza između moralne teorije i prakse.

THE FATE OF ECCLESIASTICAL FAMILY TEACHINGS IN THE WORLD OF SUDDEN MIGRATIONAL AND CULTURAL CHANGES

Summary:

How to bridge a gap between the Catholic moral and ethos of believers, between what believers take as moral and immoral and how does catholic moral approach this difference?

The ecclesiastical teaching, though it pretends to be universal, withstands with difficulty modern challenges of culture and way of life.

Sociological researches that have been done in the last years in Croatia should serve as foundation of theological thought. They show numerous requests for new legal regulations of basic traditional values. Thus, the ethic teachings of the Church gradually lose even that minimal support they had in law and in state through history, and when the values that the Church's Teachings defended were seen as compulsory values for the society. It enormously influences the concept of the modern Christian concerning sexuality and procreation, the importance of marriage, family, and abortion. Therefore, we may well ask the question on the necessity of a certain social consensus in respect to some essential values. It is even a greater problem in Croatia since there is discrepancy concerning some basic postulates between orientations resulting from public opinion and political decisions, and legislation. The new evangelization and moral request that it is anthropologically established in all values, that the law of gradualism is more respected and that the cultural dimension has a more important role in moral postulates.

Key words: Catholic moral, family, procreation, sexuality, globalization, law and ethics, new evangelization